

HANS EDVARD
NØRREGÅRD-NIELSEN
på Taarnborg

HANS EDVARD
NØRREGÅRD-NIELSEN
på Taarnborg

*Udgivet i anledning af
opsætningen af Hein Heinsens statue
over Hans Edvard Nørregård-Nielsen
på Taarnborg i Ribe, september 2024*

Hans Edvard Nørregård-Nielsen på Taarnborg
© Forfatterne og Taarnborg, 2024

Udgivet af Taarnborgfondet
Puggaardsgade 3, 6760 Ribe
www.taarnborg-ribe.dk

Trykt hos LaserTryk, Aarhus

Hans Edvard Nørregård-Nielsens tekst ”Brorson”
er første gang trykt i bogen *Tøndermarsken*,
Gyldendal 2019. Teksten trykkes her med
tilladelse fra Forlaget Gyldendal og
Nørregård-Nielsens arvinger.

INDHOLD

Hein Heinsen:

Om statuen af Hans Edvard Nørregård-Nielsen / 7

Bente og Torben Bramming:

Hans Edvard Nørregård-Nielsen og Taarnborg / 11

Hans Edvard Nørregård-Nielsen:

Brorson / 13

Efterord / 19

Hein Heinsen:

Om statuen af Hans Edvard Nørregård-Nielsen

Den moderne kunst har som et af sine hovedtræk, at menneskeskikkelsen er forvredet eller helt forsvundet. Ingen ved rigtigt, hvad den menneskelige identitet er.

Som teolog har jeg naturligvis læst lidt Kierkegaard. Han skriver et sted i sine journaler: ”Det er ganske sandt, hvad Philosophien siger, at Livet maa forstaaes baglænds. Men derover glemmer man den anden Sætning, at det maa leves forlænds. Hvilken Sætning, jo meer den gjenneemtænkes, netop ender med, at Livet i Tideligheden aldrig ret bliver forstaaeligt, netop fordi jeg intet Øieblik kan faae fuldelig Ro til at indtage Stillingen: baglænds.”

Ifølge Kierkegaard er Øjeblikket altså ikke langt nok til at få nok af fortiden med ind i fremtiden. Og måske slet ikke i skulptur. Skulptur er nok for langsom til i dag at afbilde det menneskelige. Livet er for flygtigt og skrøbeligt til den lange tid, der ligger i sten og bronze. Bronze holder let 2000 år.

Jeg blev for nogle år siden dog besat af den tanke, om det alligevel var muligt at skabe en statue. I mange år har jeg arbejdet med minimalismen, en art konceptkunst, idekunst. På kunstmuseet ARoS står en af mine sinuskurver i mørkerød billakering fra 1992. På Statens Museum for Kunst står de postkasserøde sinuskurver fra 1967, og på Sorø Kunstmuseum står de grå sinuskurver fra 1966.

Jeg fik nu den ide at undersøge, om det var muligt inden for idekunstens rammer at skabe en statue til vor tid i mere klassisk form. Mit valg faldt på kunsthistoriker Hans Edvard Nørregård-Nielsen. Han gav lov. Og jeg kunne sætte mit eksperiment i gang i 2011.

Hvorfor Hans Edvard? Det skyldtes hans runde mave. En lille Christian 4. Nutidens magtmennesker er så anæmiske af deres sunde kost og maratonløb. Hans Edvard havde form.

Da identiteten efter Freud og Nietzsche ikke er, hvad den har været, er skulpturen modelleret i flere stilarter. Noget af håret er hentet hos den romerske hærfører Pompejus, noget er ekspressionisme. Andet er tilfældigt sjask.

Venstre kind er kubistisk, den højre er impressionisme. Højre arm, magtens arm, er hugget over. I højre hånd holder han en cigaret. Hans Edvard røg altid. Venstre hånd, som kommer ud af de mange sokler, holder cigaretpakningen. En søjlelignende sokkel støtter Hans Edvard midt på maven – en konkav bule, som hviler på soklens ene hjørne. Det er her, han blev opereret for kræft. Det modsatte hjørne over diagonalen er fjernet med fem kubiske huller. På søjlen står den ideelle statue, et æg, blankt i bronzen. Måske er sammenhængen i figuren en art rhizom og derfor uden noget hierarki.

For at støtte Hans Edvard på det ujævne grundlag, han står på, er der ved hans højre fod hamret kiler ned som ved foden af Kristi kors. Ved enhver statue af en enevældig konge sidder der en meget lille hund. Her sidder der et lille vædderkranie med horn og stirrer Hans Edvard op i skridtet.

Det enestående kommer til udtryk i de klassiske skulpturers sokler. Som udtryk for eksempelvis enevælden var soklen afgørende. Frederik V ved Amalienborg er et godt eksempel. Der findes intet, der kan samle alle, som de enevældige konger kunne. Soklen er stedet, som skiller himmel og jord.

Intet moderne menneske ved sin fulde forstand kan dog udfylde det rum. I et demokrati og i et informationssamfund er soklen umulig. Mine sinuskurver fra 1960erne er udtryk for dette. Skulpturen har derfor ingen sokkel. Soklen hos Hans Edvard sidder i stedet som mindre klodser i den ene skulder. Mangfoldighed erstatter den guddommelige enhed. Hans Edvard har fået en mangfoldighed af sokler.

Filosoffen Hegel mente allerede i 1826, at skulpturens tid var forbi, og musikkens tidsalder på vej. Tiden erstatter rummet. Jeg har udført skulpturen for at undersøge, om statuen, det monumentale, stadig er en mulighed i dag, hvor processer og relationer og installationer har afløst det singulære og enestående næsten overalt i samfundet.

Bente og Torben Bramming:

Hans Edvard Nørregård-Nielsen og Taarnborg

Hans Edvard Nørregård-Nielsen, der i 2005 blev Ribes sidste æresborger, står nu i Taarnborgs gård med en cigaret i hånden – sådan som vi har set ham et utal af gange gennem 15 år til bestyrelsesmøder, fester, foredrag og koncerter. Nu er han stedsfæstet her tæt på Stiftamtmandsgården og Katedralskolen, som han beskrev i *Riber Ret* fra 2001, året før eventyret om Taarnborg begyndte.

Hans Edvard var optaget af ting, som kunne samle, steder som Taarnborg, bøger, sammenkomster, hvor maden var god, vinen bedre og samtalen bedst. På den måde kom hans store kærlighed til Danmark og særligt Ribe til at betyde meget for grundlæggelsen af Taarnborg, Brorsons digterhjem – midt i Ribe. Vi mødte ham første gang på torvet uden for Weis Stue for at tale om Taarnborg i efteråret 2002. ”Hvor er I unge!” sagde han og fortrød halvt, han var kommet, fordi han mindedes sit eget litterære projekt på Nordvestsjælland, der kostede ham ægteskabet. Han var eksistentielt interesseret i steder og mennesker; han var lige på og kontant til det smertefulde og samtidig lun og humoristisk.

Hans Edvard satsede hele butikken for at få Taarnborg op at stå: På den yderste rand af Ny Carlsbergfondets fundats skaffede han midlerne til restaureringen. Det måtte han høre meget for, og vi fik derfor også meget at høre for. Han havde hjulpet os med en fondsansøgning, men da vi modtog et afslag den 18. december 2002, to dage før Ribe byråd skulle afgøre, hvem de ville sælge Taarnborg til, sagde han efter nogle sekunders betænkningstid i telefonen: ”Så går vi ind i det! Jeg skal lige snakke med de andre.” Og fem minutter efter var Taarnborg til vores store overraskelse en

realitet. Faxen med meddelelsen om den gavmilde bevilling fra Ny Carlsbergfondet tikkede ind i rette tid.

Taarnborg er som en humlebi, der egentlig ikke skulle kunne flyve, men som Hans Edvard altid sagde, når vi snakkede om fænomenet, så levede det ved, at man kastede et reb op i luften og begyndte at klatre. I de gamle referater kan man se, at fra 2012 har Taarnborgfondets fremtid været et fast punkt.

Hans Edwards æstetiske og historiske sans var stor, og indretningen af Taarnborg med inventar fra 1700-tallet og keramik skyldes hans næse for at finde ting af betydning, som for eksempel et skab i original bemaling fra Trøjborg, hvor Brorsons morbroder var amtsforvalter.

Hans litterære sans var hovedkraften bag de 17 bøger, der blev udgivet fra Taarnborg under overskriften *Salmernes Hus*. I hver bog gik en forfatter og en kunstner sammen om at fortolke en salme. Hans store netværk og hans evne til kærligt at vride armen rundt på folk gjorde, at folk adspurgte altid sagde ja. Dette blev kompenseret med bacchanaliske fester, hvor vinen flød i rigelige mængder sammen med samtale og sang.

Han blev også en kær ven i familien. Da Bente var i England i forbindelse med sin ph.d.-afhandling om kulturarv, tog Hans Edvard ofte vores tre drenge og Torben med på Weis Stue eller Sælhunden, og børnene så på ham med vantro, når de fik lov at vælge lige det, de ville fra menuen, og drikke mere end en sodavand.

Det er en glæde nu hver morgen at hilse på Hans Edvard fra køkkenvinduet og gennem dagen se, hvordan besøgende i gården samler sig om ham, som han står der: En mand med stort format og samtidig ”som en pantsat bondedreng” med et Hans Edvardsk udtryk, men først og fremmest som et menneske.

Hans Edvard Nørregård-Nielsen:

Brorson

Pietismen udgik fra Halle i Tyskland i 1700-tallet, den bredte sig nordpå og slog danske rødder i Sønderjylland, og herfra skulle den på godt og ondt komme til at præge åndslivet under kongerne Frederik IV og Christian VI. Den grasserende fromhed, den inderbar, udløste forbud mod såvel skuespil som dans, tobak, kortspil og mange andre udflugter fra hverdagen. Mange fandt den og dens inderlighed vammel og frastødende, den etablerede kirke modarbejdede den, og folk som Ludvig Holberg bekæmpede den med både næb og kløer.

I Sønderjylland greb den bl.a. Enevold Ewald, der var præstesøn fra Øster Højst og senere blev far til digteren Johannes Ewald, og ikke mindst "Det Rare Trekløver" fra Randerup, de tre brødre Brorson, Hans Adolph, Broder og Nicolai, hvoraf de to blev biskopper og den tredje hofprædikant. Tilsammen kom de til at udgøre en pietistisk spydspids i det sønderjyske og derfra videre ud i landet.

Hans Adolph Brorsons vej gennem det sønderjyske fulgte skik og brug. Han blev født i 1694 i Randerup, hvor faderen var præst. Han begyndte på latinskolen i Ribe i 1709, blev student tre år senere, i en tid, hvor byen oplevede en af sine værste nedgangsperioder, for svenskerne og stormfloderne havde slået sig sammen med pesten om at fortrædige staden så grundigt, at indbyggertallet blev reduceret til 1.300. Den førhen så statelige by blev en karikatur af sig selv, alt stank og faldt sammen over hovedet på indbyggerne. Der var ganske vist blevet gjort adskilligt for at forbedre skoleele-

vernes forhold; men de måtte stadig ud i landdistrikterne for syn-
gende at bjærge maden ved folks døre.

Men der er ingen grund til at opremse mængden af plager, København ventede på Brorson, han skulle læse teologi, og han havde som Ribe-student fortrinsret til at bo på Borchs Kollegium. Her blev han også optaget; men nogle sammenhængende overleveringer fra tiden kunne tyde på, at den unge studiosus havde fusket sig til sin plads på kollegiet. Hans medanklagede blev relegeret, og Brorson erklærede sig syg og måtte opgive sine studier. Hele den sag beror på formodninger og har især overlevet som en mulig plet på den fromme Brorson, så den skal her have lov til at forblive i det uvisse.

Brorson rejste tilbage til Sønderjylland, hvor det lykkedes forældrene at få det unge menneske ansat hos familiens overhoved, hans morbror Nicolai Clausen, der efter afslutningen på Den Store Nordiske Krig og konfiskationen af de tidligere hertugelige områder var blevet amtsforvalter over de nyvundne områder. Forfremmelsen betød, at Clausen fik embedsbolig i Løgumkloster, i det såkaldte slot, der ligger sammenbygget med kirken. Her blev Brorson i 1717 huslærer for en yngre fætter og dennes søster, den da tolvårige Katrine. Opholdet i Løgumkloster er ikke videre belyst; men det var her, han for alvor stiftede bekendtskab med pietismen og blev optaget af den: I den selvbiografi, han afleverede ved sin udnævnelse til biskop i Ribe, hedder det knapt og i tredje person: ”Ved den tid begyndte han at få mere indsigt i den sande kristendoms beskaffenhed, og under adskillige fristelser, i uophørlige bønner og åndelige betragtninger at smage evangeliets sødhed og på sådan måde desto gladere at fortsætte sit studium theologicum ...”

Brorson genoptog studierne og fik sin embedseksamen i 1722. Samme år blev han gift med sin nu sekstenårige kusine Katri-
ne, med hende fik han i de følgende år tretten børn, og i et senere ægteskab fødtes der endnu tre børn. Han havde overtaget præstekaldet i Randerup efter sin afdøde stedfar, og i perioden tog hans

pietistiske synspunkter form, og de lod sig lettere praktisere, efter at Christian VI i 1730 havde overtaget tronen efter Frederik IV's død. Den nye konge sluttede sig af hele sit hjerte til pietismen, og det skulle bl.a. resultere i indførelsen af konfirmationen og en kirketugt, der både håndhævedes med gabestokken og klækkelige bøder til dem, der skulkede fra kirkegangen.

Christian VI's regeringstid skulle blive som en slags morgenluft for teologer som Brorson; men den var naturligvis en ulidelig spændetrøje for folk af anden observans. Hele det "rare trekløver" fra Randerup blev efterhånden rigeligt betænkt af majestæten; men selvom det kunne se ud, som om hele verden pludselig var blevet deres, måtte de affinde sig med indædt modstand i ortodokse kredse. Det skulle Brorson sande, da han i 1729, efter syv år som præst i Randerup, besluttede at søge et andet kald.

Brorson søgte embede i Aabenraa, men fik det ikke. En vejledende afstemning havde placeret modkandidaten på en urørlig førsteplads, og efter med antagelig nogen betænkelighed at have besluttet et opbrud fra "familieembedet" i Randerup, må det have været med en vis afmagt, at ægteparret måtte indse, at det lille marsksogn så ud til at blive deres skæbne. Afstemningen havde endvidere vist, at selvom den pietistiske Christian VI da stod foran at skulle overtage tronen, var der ingen garanti for særbehandling. Vi ved vistnok mindre end ingenting; men måske havde den kompetente amtmand i Tønder, Johan Georg Holstein, opfattet noget mellem linjerne i Brorsons ansøgning, man ved det ikke; men ved en slags alliance mellem amtmanden og stedets tyske provst, Johann Hermann Schrader, lykkedes det at få Brorson ansat i den ganske vist lidet lukrative stilling som tredjepræst i Tønder, hvor han forventedes at prædike på især dansk. Brorson fik stillingen, og Schrader fik stor indflydelse på Brorson, både på hans digteriske, personlige og religiøse udvikling.

Måske så man gerne, at Brorson skulle udsættes for alle omveje frem til bispestolen, og i Tønder skulle han først og frem-

mest virke som dansktalende prædikant i Store Emmerslev. Her var kirken endda blevet revet ned og erstattet af et undseligt og endnu bevaret bedehus, og her forrettede Brorson som regel sine prædikener hver søndag morgen kl. seks for en menighed, der hovedsagelig bestod af bønder og tjenestefolk. Han påtog sig endvidere at undervise i dansk to gange om ugen og blev derudover også bedt om at undervise fattige og børn på tysk.

I 1732 debuterede Brorson som digter med *Nogle Jule-Psalmer*. Det sårede ham voldsomt, at hans forlægger skrev om salmerne, herunder især om ”I denne søde juletid tør man sig ret fornøje”, at de var ”Til den forestående glædelige julefest enfoldigt og i hast sammenskrevne.” Brorson forklarede, at årene i Randerup ikke havde været lette for ham og hans familie, og forlæggeren skulle have betænkt, ”... at min kære, nu salig hustru og jeg i min embedstid udi Randerup ikke blev sparet for huslige sorger, men til gavns lærte korsets hårde tvang at kende. Thi i den tid skænkede Gud os syv børn, hvoraf ét var dødfødt og trende døde udi spæd alder. Og bedrøvelsen herover har ej undladt at efterlade sig spor i bemeldte salme. Da fornam vi, at i den ’søde juletid tør man sig ret fornøje’ og behøver at opflamme sit bedrøvede hjerte til glæde. I min slesvigske hjemstavns mål har jo det ord ’tør’ meningen ’behøver, har nødig’. Og vi havde hine dage just nødig at glæde os. Vi behøvede at finde glæden...” Men der blev lagt mærke til Brorson, efter Christian VI’s tronbestigelse også i hovedstaden, og i 1737 blev han udnævnt først til stiftsprovst i Ribe, fire år efter til biskop sammesteds. I årene 1732-35 udgav Brorson tolv hæfter med salmer, og syv år efter debuten, i 1739, blev *Nogle Jule-Psalmer* slået sammen med hans senere salmer under titlen *Troens rare Klenodie*, i alt 274 salmer, heraf 80 nye og 194 oversættelser.

Brorsons første kone døde; han havde en åndssvag søn, der voldte ham sorg, og han skrantede sig igennem sine sidste år som biskop; men hans stemme lader sig tydeligt skelne i tusmørket nede omkring Puggaardsgade, hvis man en dag, hvor blæsten ikke er for

ondskabsfuld, får sig anbragt i et hjørne nede ved den gamle bispegård, hvor Brorson døde i 1764.

Året efter udkom hans sidste salmer, 70 i alt, herunder flere af hans bedste, under titlen *Svane-Sang*, og den indeholder mange af de salmer, der har givet digteren en så fremtrædende plads i dansk kirkesang. Udgiveren skriver, at Brorson, mens han skrev dem, var plaget af ”store sinds- og legemslidelser”, og mismodet er da også nærværende i mange af disse sidste salmer:

Trange tider langsomt skrider,
langsomt skrider. Det har den art.
Dagene længes, vinteren strenges,
vinteren strenges. Og det er svart.
Trange tider langsomt skrider,
langsomt skrider. Det har den art.

Tilfældet ville, at digteren Ambrosius Stub endte sine vandre- og svireår, da han i 1752 fik ansættelse som skoleholder i Ribe. Her var der kun et plankeværk mellem ham og Brorson. Det er fristende at forestille sig, hvordan de kan have siddet på hver sin side af det og spillet lut; men antagelig har deres forskellige status forhindret en nærmere forbindelse. Vi ved jo ingenting, alting blæser, ikke mindst her i Ribe, i vinden, men bevidstheden om deres fælles naturfølelse og musikalitet er blevet hængende, som var det en ekstra sommer i mine år i Ribe. Brorson hostede sig frem mod afslutningen, medens Stub assisteret af både skæbne og brændevin maltrakterede sig selv, indtil han med sin ukuelige galgenhumor og en anden del af sig selv kunne skrive: ”Omsider slap mit liv, som bjærget vrag, i havn / og al min rigdom blev et skolemesternavn.” De skulle med adskilte grave komme til at følge til det sidste. Brorsons grav under domkirkens guld lader sig ikke længere påvise, medens Stub endte i en ukendt massegrav ved Skt. Catharinae kirke, og sådan ender historien.

Efterord

Da Hein Heinsen i 2021 rettede henvendelse med forslag om at opstille sin bronzestatue af Hans Edvard Nørregård-Nielsen i gården ved Taarnborg, var vi i Taarnborgfondets bestyrelse straks med på ideen. Heinsen ønskede, at Nørregård-Nielsen skulle vende tilbage til det Ribe, han gennem livet havde holdt af. Og intet var mere nærliggende, end at han skulle stå ved Taarnborg, den gamle renæssancebygning midt i byen og Brorson bispebolig gennem 21 år, hvis overlevelse og opblomstring som sted for litteratur, historie, kunst og teologi Nørregård-Nielsen betød usigeligt meget for. Samtidig ville det være en gave til Ribe at forene Heinsens nye værk med hans statue af Ansgar, der siden 2015 har stået foran domkirken.

Hein Heinsens statue er et moderne værk, der trækker på og samler kunsthistorien tilbage fra antikken til i dag. Samtidig møder statuen beskueren med en uimponeret åbenhed, der spørger: Hvad tænker du selv? Sådan var det også at møde Nørregård-Nielsen eller læse hans bøger.

Nørregård-Nielsen skrev i sin sidste bog, *Tøndermarsken* fra 2019, om Brorson, at "hans stemme lader sig tydeligt skelne i tussmørket nede omkring Puggaardsgade, hvis man en dag, hvor blæsten ikke er for ondskabsfuld, får sig anbragt i et hjørne nede ved den gamle bispegård, hvor Brorson døde i 1764." Nu står Nørregård-Nielsen selv ved den gamle bispegård og lytter – ikke kun til Brorson, men til alle, der kommer forbi og hilser på ham i gården ved Taarnborg.

Der skal lyde en stor tak til Realdania, der ejer Taarnborg, for opbakning til projektet, til Nørregård-Nielsens familie og i særlig grad til Hein Heinsen for værket, ideen og for at muliggøre opsætningen.

*Rasmus Bro Henriksen,
formand for Taarnborgfondet*

Hans Edvard Nørregård-Nielsen (1945-2023) var kunsthistoriker, kritiker og forfatter til en række bøger om dansk kunst og historie samt flere erindringsbøger. Hans omfattende viden strakte sig fra barokarkitektur over guldalderkunst til samtidens kunstnere, og som formand for Ny Carlsbergfondet fra 1988-2014 satte han et markant og varigt præg på dansk kunst- og kulturliv.

Hein Heinsen (1935-) er billedhugger, cand.theol. og uddannet fra Kunstakademiet. Her blev han siden underviser og fra 1980-89 professor. Hans værker er repræsenteret på en række kunstmuseer samt i det offentlige rum i byer over hele landet. I Ribe står foruden statuen af Hans Edvard Nørregård-Nielsen også Heinsens værk over Ansgar foran Ribe Domkirke.

Taarnborg er en af Danmarks fineste renæssancebygninger, hvis historie strækker sig tilbage til ca. 1450. Huset har været beboet af prælater, adelsmænd og lærde, og det har tjent som bispegård for salmedigteren Hans Adolph Brorson fra 1743 til dennes død i 1764.

I 2003 overtog **Bente og Torben Bramming** Taarnborg med støtte til restaurering fra Ny Carlsbergfondet under Hans Edvard Nørregård-Nielsen, og de har siden drevet huset som levende kultursted med arrangementer og udgivelser om historie, kunst, salmedigtning og teologi. I 2008 overtog Realdania By og Byg ejerskabet af bygningen.

TAARNBORG